

ERDÉLYI MÚZEUM

LXXVII. KÖTET

2015. 1. FÜZET

„Semper meliora prospiciuntur et utiliora attenduntur”

Monoszló nb. Péter erdélyi püspök társadalmi és politikai kapcsolatai

*

Vita a keresztes hadjárat kihirdetéséről. Országgyűlés 1514 márciusában

*

Gyulafehérvár a középkor végén

*

Antitrinitáriusok, reformátusok és jezsuiták Gyulafehérvárott,
1557–1588

*

A városvezető és gazdasági elit összetétele Nagybányán 1559 és 1588 között

*

A fejedelemség kori törvénykezési szakaszokról (1556–1600)

*

Mihály vajda magyar secretariusairól

*

Ostrom vagy blokád, ostrom és blokád.

Várad visszavételének történetéhez

*

Főúri otthonok a 19. században Kolozsváron

*

Szemle

Tartalom

Kovács Mihai: „Semper meliora prospiciuntur et utiliora attenduntur”. Monoszló nb. Péter erdélyi püspök társadalmi és politikai kapcsolatai	1
C. Tóth Norbert: Vita a keresztes hadjárat kihirdetéséről. Országgyűlés 1514 márciusában	14
Gálfi Emőke: Gyulafehérvár a középkor végén	27
Szabó András: Antitrinitáriusok, reformátusok és jezsuiták Gyulafehérvárott, 1557–1588	42
Mátyás-Rausch Petra: A városvezető és gazdasági elit összetétele Nagybányán 1569 és 1581 között.....	51
Bogdándi Zsolt: A fejedelemség kori törvénykezési szakaszokról (1556–1600)	64
Fejér Tamás: Kancelláriai formuláskönyv a 16. század végéről	84
Jakó Klára: Mihály vajda magyar secretariusairól.....	113
Mihalik Béla Vilmos: Az iszlói Iszlay család útja a primori rétegbe	128
Pakó László: Kolozsvári harmincadjegyzék 1631-ből	145
Bagi Zoltán Péter: Ostrom vagy blokád, ostrom és blokád. Várad visszavételének történetéhez.....	178
Zay Éva: Főúri otthonok a 19. században Kolozsváron	190
Veress Károly: Az interdiszciplinaritás problémája	198

Szemle

Hegyi Géza: Sóbányászat mint városfenntartó tényező.....	207
Gordán Edina: Kálvin-kiadások a kora újkori Erdélyben	210
Czövek István: Forráskiadvány az elfelejtett Vécseyekről	212

Bagi Zoltán Péter

Ostrom vagy blokád, ostrom és blokád. Várad visszavételének történetéhez

„Váradot pedig midőn ősztől fogva erős bloquáda által tartotta volna a német éppen a jövő kaszálás ideig, akkor generál Hajsler újabb hadakkal s lövészerszámokkal menvén alája és keményen megszorítván őket, segítségük sohunnán nem jövé, noha nehezen menének rá, mert híres vitéz emberek valának benne, de elfogyván utoljára élések, kételenség alatt feladják Hajslernek a várat, magokat a német elkísírteti.”¹ Nagyajtai Cserei Mihály történetében ilyen módon örökítette meg azt, hogy a partiumi várat őrsége átadta a császári-királyi csapatoknak. A Tiszántúlt Erdéllyel összekötő természetes útvonal mentén fekvő és azt ellenőrző püspöki székhely stratégiai jelentősége² az Oszmán Birodalom 16. századi előrenyomulása idején még inkább felértékelődött. Fráter György és Ferdinánd király megállapodásának köszönhetően az 1550-es években egy rövid időszakra Várad a bécsi katonai vezetés irányítása alá került, amely kísérletet tett arra, hogy újjászervezze a még I. Mátyás király által 1479-ben életre hívott alsó részek főkapitányságát. Ezt azonban Temesvár és Szolnok 1552. évi eleste gyakorlatilag lehetetlenné tette, és néhány esztendővel később Várad újra az erdélyi fejedelem fennhatósága alá került. Az Erdélyi Fejedelemség erre a végvárra alapozva építette ki saját védőzónáját, amelynek várait (Zsáka, Bajom, Sarkad, Bél, Belényes, Székelyhíd, Adorján) a Magyar Királyság területén működő végvidéki főkapitányokhoz hasonló jogkörrel a mindenkorai várad főkapitány (supremus capitaneus Varadiensis) irányította.³ Ennek megfelelően egyrészt az erdélyi fejedelmek jelentős katonaságot állomásoztattak falai között, mindenkorai főkapitányai így az állam legjelentősebb, állandóan zsoldban tartott katonasága fölött rendelkezett.⁴ Másrészt stratégiai jelentőségének megfelelően igyekeztek védműveit kiépíteni, megerősíteni. Ezen munkálatokban olyan jeles itáliai építőmester vagy várfundáló

mester is részt vett, mint Ottavio Baldigara.⁵ Ennek köszönhetően a 16. század végére ki is épült a Sebes-Körös bal partja és a Pece patak között a modern erődtípus. Magját a szabályos ötszög alakú vár képezte, amelynek csúcsaira egy-egy hatalmas fülesbástyát építettek ki. A falak erején kívül a védők egy széles védőárokban is bízhattak, amelyet egyrészt a Sebes-Körös, másrészt a hőforrások által is táplált Pece patak vizével töltöttek fel, így télen a legnagyobb hidegben sem fagyott be a víztükör. A vártól nyugatra elterülő város védelmét szintén védművekkel biztosították, és innen vezetett híd a jobb parti Olasziban. Ez a külváros is részét képezte Várad védelmi rendszerének, bár csak földdel töltött vastag palánkfal és egy nem túl mély, ám széles árok vette körül. Velencét azonban még ilyen védművekkel sem látták el, így védelme lehetetlen volt.⁶

Az oszmán főserg két ízben is ostrom alá vette Váradot. Első alkalommal az ügynevezett tizenöt éves vagy hosszú török háború idején, a Szaturdzsi Mehmed pasa szerdár vezette hadak 1598. szeptember 29-e és november 3-a között sikertelenül ostromolták a várat, a Melchior von Redern (1555–1600) vezette védők ellenállásának és a téliesre fordult időjárásnak köszönhetően.⁷ Másodszor azonban az őrség kénytelen volt kapitulálni a túlerővel szemben. 1660. augusztus 27-én, 45 napos hősies küzdelem után a Balogh Máté alkapitány vezette alig 800 védő megadta magát az Ali pasa szerdár vezette oszmán fősergnek, ezzel az Erdélyi Fejedelemség védtelenné vált a Hódoltság felől érkező támadásokkal szemben.⁸

Bécs 1683. évi sikertelen oszmán ostromát követően a keresztény csapatok magyarországi sikerei természetesen kihatottak a Habsburg Monarchia Erdélyi Fejedelemséggel kapcsolatos politikájára is. Buda visszavétele után, 1686–1687 telén már császári-királyi ezredek teleltek Erdélyben és a Partiumban. A következő esztendő október 27-én Apafi Mihály fejedelem (1632–1690) és Lotaringiai Károly herceg (1643–1690) Balázsfalván szerződést kötöttek, amelynek értelmében 700 000 rénes forint és tekintélyes élelmiszerszállítmány fejében a magyarországi főparancsnok szavatolta, hogy I. Lipót elismeri a fejedelemség önállóságát. Az 1688. május 9-én kelt fogarasi nyilatkozat értelmében pedig a fejedelem és az

Bagi Zoltán Péter (1974) – főlevéltáros, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, zoliszeged@freemail.hu

A tanulmányhoz felhasznált iratokat a Magyar Ösztöndíj Bizottság 2013. évi Collegium Hungaricum ösztöndíjának alkalmával gyűjtöttem össze.

¹ Cserei Mihály: *Erdély története. [1661–1711]*. S. a. r., bev., jegyz. Bánkúti Imre. Bp. 1983. 249.

² Zrínyi Miklós: *A török áfium ellen való orvosság, avagy a törököknek magyarokkal való békessége ellen való antidotum* című művében a következőket írta Várad jelentőségéről: „Ha Váradot vissza nem vesszük, ha Erdélt elvesztjük, ne is hadakozunk bár azután, hanem avagy most avagy sohasem; fussunk ki az országból ha eztet resteljük.” Rónai Horváth Jenő: *Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái*. Bp. 1891. 119.

³ Pálffy Géza: *A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig*. Történelmi Szemle 38(1996). 2–3. sz. 163–217. 170, 185, 199.

⁴ Theophilo Urbino: *Türkisches Städt-Büchlein...* Nürnberg 1664. 447.; B. Szabó János – Somogyi Győző: *Az Erdélyi Fejedelemség hadserege*. Bp. 1996. 74.

⁵ Balogh Jolán: *Varadinum. Várad vára*. I–II. Bp. 1982. (Művészettörténeti Füzetek 13/1–2.) 46; Domokos György: *Ottavio Baldigara. Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon*. Bp. 2000. 60–63.

⁶ Theophilo Urbino i. m. 447; Ványi Ferenc: *Várad visszafoglalása a törököktől 1692-ben*. Hadtörténelmi Közlemények 18(1917). 71–99, 292–327. 74–78; Sugár István: *Lehanyatlak a török félhold*. Bp. 1983. 273; *Lotharingiai Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról*. Ford. Mollay Károly. Szerk. Kun József. Bp. 1986. 275.

⁷ Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603. Közli Kazinczy Gábor. Pest 1863. 142; *Evlia Cselebi török világotutató magyarországi utazásai*. Fordította és jegyzetekkel kísérte Karácson Imre. Bp. 1904. 30; *Kjátib Cselebi fezlíkijéből*. = *Török történetírók*. III. kötet (1566–1659). Ford. Karácson Imre, s. a. r. Szekfü Gyula. Bp. 1916, 200–388. 277–279; *Ibrahim Pecsevi tarikijából*. = *Török történetírók*. III. kötet (1566–1659). Ford. Karácson Imre, s. a. r. Szekfü Gyula. Bp. 1916, 71–193. 145–146; Szamosközy István: *Erdély története [1598–1599, 1603]*. Ford. Borzák István. Vál., bev. és jegyz. Sinkovics István. Bp. 1977. 133–150; Benda Kálmán: *Giovanni Marco Isolano gróf ezredes feljegyzése a magyarországi török háborúról 1594–1602*. Hadtörténelmi Közlemények 30(1983). 4. sz. 651–681. 666–667; Tóth Sándor László: *A mezőkeresztes csata és a tizenöt éves háború*. Szeged 2000. 295–298; Hyeronimus Augustinus Ortelius: *Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen in Ungarn auch in Siebenburgen von 1395*. Nürnberg 1602, Reprint. Győr 2002. 155r–159v; Istvánffy Miklós: *Magyarok dolgairól irt historiája Tállyai Pál XVII. századi fordításában*. Reprint. Bp. 2009. 309–317.

⁸ Bunyitay Vince: *Várad a török-foglalás korában 1660–1692*. Bp. 1892. 5–50; *Evlia Cselebi i. m.* 30–44; Gyalóky Jenő: *Várad ostroma 1660*. Hadtörténelmi Közlemények 12(1911). 31–48.

erdélyi rendek országukat a Habsburg uralkodó védnöksége alá helyezték.⁹ Thököly Imre (1657–1705) 1690. évi sikeres hadjárata azonban bebizonyította,¹⁰ hogy ameddig Várad és Gyula az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt van, addig Erdélyben Bécs akarata nem teljesülhet maradéktalanul. A Habsburg Monarchia hadügyeit irányító Udvari Haditanács elhatározta tehát a stratégiai fontosságú egykori püspöki székhely visszafoglalását. Az 1691. és az 1692. évi ostrom és blokád történéseit Bunyitay Vince és Ványi Ferenc¹¹ még a 19. század végén, illetve a 20. század elején nagyon részletesen feldolgozta, így magam a már ismert és a még eddig fel nem tárt források segítségével arra szeretnék rávilágítani, hogy a császári-királyi hadvezetés milyen módon igyekezett visszafoglalni Váradot.

*

Szita László a kanizsai blokád és a vár kapitulációjának történetéről készült forráskiadvány bevezető tanulmányában úgy fogalmazott, hogy „1688-tól eléggé általánossá vált az a nézet, amelyet Leopold császár és közvetlen környezet[e] is magáénak vallott, hogy a magyarországi hadszíntéren török kézen lévő nagyobb erősségeket blokádba kell zárni. Így sem emberi erőben, sem hadiráfördítésben nem kell olyan mértékben áldozni, mintha módszeres ostromokat szerveznének, amelyek kétségkívül lényegesebben nagyobb erőket kötnének le ezeken a pontokon.”¹² Valójában azonban már majd egy évszázaddal korábban összeállított az Udvari Haditanács a frissen Németalföldről a magyarországi hadszíntérre érkezett Karl von Mansfeld (1543–1595) számára egy igen világos stratégiai koncepciót az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt álló várak visszafoglalására. A Nicolaus Gabelmann (–1596)¹³ által 1595. április 14-i dátummal lejegyzettek szerint a császári-királyi haderőt két nagyobb seregre szándékoztak osztani. A felső-magyarországi csapatoknak először Szolnokot kellett visszafoglalni mint a legjobb tiszai átkelőhelyet védő erősséget. Az alsó-magyarországi hadseregnek Esztergom ostromára kellett vonulnia. Amennyiben a Duna-menti vár elesik, úgy Buda megtámadása lenne a következő, amelyhez mind a két, tehát az alsó- és felső-magyarországi seregre is szükség volna. Előbbinek Buda, míg utóbbinak Pest ostromára kell vonulnia.

⁹ Varga J. János: *A fogyó félhold árnyékában*. Bp. 1986. 205; R. Várkonyi Ágnes: *Az önálló fejedelemség utolsó évtizedei (1660–1711)*. = *Erdély története 1606-tól 1830-ig*. II. Szerk. Makkai László, Szász Zoltán. Bp. 1986. 784–971. 876; R. Várkonyi Ágnes: *Magyarország visszafoglalása 1683–1699*. Bp. 1987. 128–131.

¹⁰ Erre lásd Angyal Dávid: *Késmárki Thököly Imre (1657–1705)*. II. Bp. 1889. 211–214; Szádeczky Lajos: *Thököly erdélyi fejedelemsége*. Századok 32(1898). 230–247, 328–339, 420–430, 499–509, 621–631, 695–715. 230–233; R. Várkonyi Ágnes: *i. m.* 878–879; Papp Sándor: *Thököly Imre erdélyi fejedelemsége és a Porta*. = *Az „Üstökös kegyelje”*. *Késmárki Thököly Imre (1657–1705)*. Szerk. Gebei Sándor. Hajdúszoboszló 2010. 191–208.

¹¹ Bunyitay Vince: *i. m.* 67–91; Ványi Ferenc: *i. m.* 71–99, 292–327. A két munka alapjául Tobias von Hasslingen vezérőrnagy hadinaplója szolgált: Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Kriegsarchiv (KA) Alte Feldakten (AFA) 1691/13/1. E két mű alapján írta meg röviden Bánlaky József is a vár ostromait. Doberdoi Bánlaky (Breit) József: *A magyar nemzet hadtörténelme. Magyarország felszabadítása a török uralom alól 1683–1699*. 17. kötet. Bp. 1940. 420–423, 430–432.

¹² Szita László: *Dokumentumok a kanizsai blokád és a vár kapitulációjának történetéről, 1688–1690*. Somogy megye múltjából 25(1994). 51–124. 51; Tóth Hajnalka: *A Kanizsával szembeni végvidék Gyöngyösi Nagy Ferenc levelezése tükrében (1683–1690)*. Szeged 2013. 136–137.

¹³ Életéről lásd Thallóczy Lajos: *Gabelmann Miklós császári hadi történetiró emlékezete*. Történelmi Tár 1896. 577–645.

Az irat szerint a középkori Magyar Királyság egykori székvárosának elfoglalása után a Duna mentén egészen Belgrádig lehetne előretörni, de úgy, hogy a sereget nagyobb ok nélkül ne osszák meg az ellenség közelsége miatt, hanem mindenkor tartsák együtt. Belgrád ostrománál egész Magyarország a császári-királyi hadsereg segítségére lesz a Tisza és a Duna mentén, ezért feltétlenül szükséges Szolnok, Buda és Esztergom bevétele.

A többi vár, Temesvár, Lippa, Gyula, Székesfehérvár és Szigetvár rövid időn belül meg kell hogy adja magát, vagy feleannyi költségen és sereggel lehet őket megostromolni és megszállni, mert a két vízi út elvágásával ezek őrsége segítséget nem kaphat, illetve utánpótlásra nem számíthat az Oszmán Birodalom felől.¹⁴

A Kárpát-medence sűrű vízhálózatában rejlő lehetőségeket és nehézségeket figyelembe véve a Duna-völgye, Buda és Belgrád stratégiai szerepét az Udvari Haditanács a 17. században is az említett emlékirathoz hasonlóan értékelte. A visszafoglaló háború történetén végigtekintve megállapíthatjuk, hogy Lotaringiai Károly és az Udvari Haditanács – a Raimondo Montecuccoli (1609–1680) által kidolgozott tervek alapján – majd száz évvel később hasonló stratégiai elvek mentén irányította a császári-királyi fősereget a felszabadító háború kezdeti időszakában, mint ahogyan azt Gabelmann is lejegyezte.¹⁵ Arra nézve, hogy mennyire „eluralkodott” ez a stratégiai koncepció az Udvari Haditanácson, illetve a bécsi udvaron belül, érdemes kiemelni a magyarországi császári-királyi csapatok főhadparancsnoka által összeállított iratot, amelyet Buda elestét, 1686. szeptember 2-át követően készített. Ebben következőket vetette papírra: „Úgy vélem, hogy a jövőendő hadjárat három hadműveletet tűzhet ki céljául:

az első: Nándorfehérvár ostroma,

a második: Várad ostroma,

a harmadik: Eger és Székesfehérvár ostroma.”¹⁶

Néhány oldallal később Lotaringiai Károly rátért Várad megtámadásának a tervére is: „Abban az esetben tehát, ha Felsőged [Lipót császár és magyar király] ennek a hadjáratnak szándékozna szentelni erőit, megítélésem szerint előbb Eszék alá kellene vezényelni bizonyos számú csapatot, amely képes lenne elfoglalni, s oly módon megerősítené ezt az őrhelyet, hogy a tél beálltával ki tudjon ott tartani, s a jövőendő hadjárat ideje alatt meg tudja akadályozni bárminemű ellenséges haderőnek a Drávához való vonulását. Közben a maradék hadakkal a lehető legsebesebben Váradhoz kellene vonulni, a tüzéséget, élelmet és a többi hadfelszerelést pedig társzekereken kellene odaszállítani... Az az igazság, hogy Váradnak Eger védelmi előtti megtámadásával jelentékeny erőd és helyőrség maradna a hátunk mögött annak a számára, akinek – hogy portyázásainkat megakadályozza – szembe kellene szállnia velünk; hasonlóképpen jól szemmel tarthatná a török az ellenséges hadmozdulatokat, ha – miután ismét birtokba vette – átkelne a hídon, s így a jövő évben Péterváradnál a Duna–Tisza közébe jutva megzavarná a hadműveletet. Ezért úgy vélem, hogy jóllehet ez a hadjárat véghezvihető, mégis adódhatnak nehézségek, ha Eget a hátunk mögött hagyjuk, ... főképpen ha

¹⁴ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Allgemeine Akten Hungarica Fasc.: 127. Fol.: 47r–55r; Bagi Zoltán: *Császári-királyi hadi-berendezkedési terv 1595-ből*. = Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei 19 (2010). Sorozatszerkesztő: Csombor Erzsébet. Esztergom 2010. 53–78.

¹⁵ Sugár István *i. m.* 35–346; Varga J. János *i. m.* 64–228; Czigány István: *Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe 1600–1700*. Bp. 2004. 152–153.

¹⁶ Lotaringiai Károly hadinaplója *i. m.* 271.

az ellenség Eszékkel szemben a Dunánál felsorakozna. Ezért a hadjáratot sehol nem lehet olyan hamar elkezdni, mint Egernél.”¹⁷

Lotharingiai Károly tehát tervezetében meghatározta azt az ütemtervet, amelynek révén Várad sikeres ostroma lehetővé válhatna: Eszék elfoglalásával és ezáltal a Dráva vonalának lezárásával távol lehet tartani a felmentésre igyekvő oszmán főserget. Eger megszállásával pedig zavartalaná válhatna az ostromló sereg ellátása Budáról és Bécsből. A magyarországi főhadparancsnok a következő évben meg is valósította tervezetét. Az 1687. augusztus 12-i nagyharsányi csatát követően a császári-királyi hadsereg hat gyalog- és hét lovasezrede együttműködve a horvát bán csapataival szeptember 29-én elfoglalta a kiürített Eszéket, a következő hónapban pedig az egész Szerémséget megszállta. Ezzel párhuzamosan magyar és német katonaság ostromzár alá vette Eger várát is, amelyet őrsége december 17-én adott át szabad elvonulás fejében.¹⁸

A császári-királyi főserg azonban ekkor nem Várad, hanem Nándorfehérvár felé fordult, mivel e vár birtoklásával biztosítottá válhatott a Duna- és a Tisza-völgyének és ezáltal a Magyar Királyság központi területeinek a védelme az oszmán főserg vagy segédcsapatái támadásaival szemben. A hátszországban pedig az Oszmán Birodalom kezén megmaradt erősségek megszállását, visszafoglalását az Eger alatt alkalmazott ostromzárak segítségével kívánták megvalósítani.¹⁹

Az Udvari Haditanács a felső-magyarországi területek teljhatalommal felruházott parancsnokát, gróf Ottavio Nigrelli (-1703)²⁰ császári-királyi vezérőrnagyot bízta meg azzal a feladattal, hogy Várad körül blokádot hozzon létre. Az itáliai származású főtiszt már augusztus 6-án Johann Andreas Graf von Corbelli alezredest²¹ 500 német lovassal (közöttük volt a Gondola vértesezred néhány százada is)²² és 600 huszárral a vár alá küldte. Amikor az éjszaka közepén megérkeztek, a várőrség külső őrszemei az erdőbe menekültek. Ezen felbuzdulva a német és magyar lovasok felgyújtottak három nagy malmot, elhamvasztották az istállókat, mosóházakat és minden a védők által gyűjtött és védtelenül hagyott gabonát. Napkeltekor az alezredek a Kálvária-hegy tetején a város és Olaszi közelében foglalt állást. Onnan üzent be a pasának, Abdi Latifnak, hogy ha van kedve összemérni kardját a keresztényekkel, ahogyan ezzel mindenkor dicsekedett, csak vonuljon ki a falak közül. A váradi helyőrség parancsnoka azonban elhárította a kihívást, hogy mondván kedvező alkalom adtán majd próbára teszi a szerencsáját. Emellett felpanaszolta Corbellinél a gabona felégettetését, amiért szerinte az alezredeknek Isten előtt kell felelnie. Abdi Latif intelme azonban hatástalan maradt, hiszen a német lovasok és a huszárok augusztus 9-én újabb két malmot és néhány házat is felégették. Ezzel elkezdődött a több évig elhúzódó blokádrozás, amely során a védők igyekeztek lazítani a köréjük vont kordon szorosságán. Megpróbálták fenntartani a kapcsolatot a külvilággal (más még az Oszmán Birodalom kezén lévő várakkal), hogy erősítés és zsold juthasson be a falak közé, valamint megfelelő mennyiségű élelmet és tűzifát beszerezni a környékről.

¹⁷ Lotharingiai Károly hadinaplója i. m. 275.

¹⁸ Balassy Ferenc: *Az egri vár 1687-diki felszabadulásának alkupontjai és a török maradványai Egerben*. Bp. 1875; Sugár István i. m. 180–202; Varga J. János i. m. 159–160; Sugár István: *Az egri vár története*. Bp. 1991. 152–173.

¹⁹ Sugár István: *Szigetvár és viadala*. Bp. 1976. 202–205; Szita László i. m. 51–124; Tóth Hajnalka i. m. 136–155.

²⁰ Alphons von Wrede: *Geschichte der K. und K. Wehrmacht*. I. Band, Wien 1898. 306.

²¹ Alphons von Wrede: *Geschichte der K. und K. Wehrmacht*. III. Band, Wien 1901. 590.

²² Alphons von Wrede III. i. m. 592–594.

Ellenfeleik pedig ezzel szemben igyekeztek mindezt meggátolni: hermetikusan lezární és elpusztítani a vár környékét, elhajtani a lábas jószágot, miközben folyamatosan gyengítették az őrség pozícióit rajtaütésekkel és egy-egy városrész felégetésével.²³

A küzdelem 1690 nyarának végére eldőlni látszott, mert a várbeliek helyzete lassacskán tarthatatlanná vált. Akkora hiány volt élelmiszerekben, és oly nagy lett a nélkülözés a várban, hogy egy alkalommal negyven török feleségestől és gyermekestől átszökött a keresztény táborba, és meg is keresztelkedtek. Vallomásuk szerint Váradon ekkor már nem volt kenyér, más élelmet pedig még pénzért is nehezen lehetett kapni. Ez az eddigiekhez képest is komolyabb fellépésre sarkalta az immáron ezredessé előléptetett Corbellit. A vár környékén minden gabonát és szőlőtökét elpusztított, majd miután Belényesről néhány szállítmánynak mégis sikerült bejutnia az ostromlottakhoz, 1690. június 6-án felgyújtatta a Velence nevű külvárost. Mivel a pasa még mindig nem volt hajlandó megadni magát, lecsapoltatta a védőárok vizét. A várral szemben pedig felállított egy üteget, amivel július 30-tól folyamatosan törtette a falakat. Az éhező és valószínűleg meg is rettent őrség tagjai egyezkedni kezdtek a blokádot irányító ezredessel. Augusztus 3-án százötven férfi nők és gyerekek nélkül el is hagyta Váradot. Őket a másik, még oszmán kézen lévő várba, Gyulára kísérték. Corbelli még szorosabbra vonta a vár körüli blokádot. Mivel az élelmiszer szinte teljesen elfogyott, és semmilyen segélyben sem reménykedhettek, a katonák és a lakosok közötti elégedetlenség oly nagyra nőtt, hogy elhatározták, rákényszerítik a pasát az erősség átadására.²⁴ Am ekkor híre érkezett, hogy Thököly Imre augusztus 21-én sikeresen betört Erdélybe és kuruc-török-tátár-havasalföldi csapataival Zernyestnél súlyos vereséget mért a Donat Johann Heißler von Heitersheim (1648–1696)²⁵ altábornagy vezette császári-királyi és erdélyi hadseregére.²⁶ A pasa ezután Várad gyors felmentésében reménykedett. Reményét tovább táplálta az, hogy Corbellit már júliusban az Udvari Haditanács utasította, hogy négy század Gondola-vértessel csatlakozzék a főserghez. Amikor ennek hírére vette a pasa, megpróbált lest vetni a már meggyöngyültnek hitt blokádrozó katonaságnak. A terve azonban zátonyra futott, mivel hiába támadta meg az előőrs lovasságát, a még mindig a váradi táborban lévő 100 Gondola-vértés és 80 huszár a segítségükre sietett, és a várból kitört lovasokat egészen a vizesárok partjáig nyomta vissza. Hiába próbálták a janicsárok muskétatűzzel visszavonulásukat fedezni, jelen-

²³ *Historischer Kern/ oder Kurtze Chronica Der Merckwürdigsten Geschichte des Jahrs 1689* S. 1., 1689. 72–73; *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und warhaffige Beschreibung aller und jeder denkwürdiger Geschichten, so sich hin und wieder in der Welt, fürnehmlich aber in Europa und Teutschlanden, sowol im Religion- als Prophan-Wesen, vom Jahr Christi 1687 biß auff das Jahr 1691 exclus...sich zugetragen*. Dreizehender Theil, Frankfurt am Main 1698. 296, 649; Sir Paul Rycout – Donado – Foscarini – Berengano: *Der neu-eröffneten ottomanischen Pforten Fortsetzung oder continuirter historischer Bericht...* Augsburg 1701. 456, 482, 492; Bunyitay Vince i. m. 65–66; Balogh István: *Szabolcs vármegye terhei a 17. század végén*. Nyiregyháza 2008. 81–134. passim.

²⁴ *Theatrum Europaeum* XIII. i. m. 1018.

²⁵ Heißler életéről lásd *Thaten und Charakterzüge berühmter österreichischer Feldherren*. 1/2. Wien 1808. 330–332; Carl A. Schweigerd: *Oesterreichs Helden und Heerführer von Maximilian bis auf die neueste Zeit*. II. Leipzig 1853. 356–359; *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 11. 671–672.

²⁶ *Theatrum Europaeum* XIII. i. m. 1020; Babocsay Izsák: *Fata Tarzaliensia, az az Tarzal városának főbb változásai (1670–1700)*. = *Monumenta Hungarica sermone nativo scripto, azaz a Magyarok magyar nyelven írt emlékezetes írásai*. Összeszedte és kiadta: Rumi Károly György. Pest, 1815. 106–107; Philipp Röder von Diersburg: *Des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken*. II. Karlsruhe 1842. 127; Cserei Mihály i. m. 222. kk; Angyal Dávid i. m. 215–216; Szádeczky Lajos i. m. 239–247; Bánlaky József i. m. 396–400; Sugár István i. m. 240–243; Varga J. János i. m. 205–207; Seres István: *Thököly Imre és Törökország*. Bp. 2006. 91–92; Papp Sándor i. m. 202–204.

tős veszteségeket szenvedtek. Nem sokkal később Corbelli elhagyta a kijelölt lovassággal a blokádot, és a parancsnokságot átadta gróf Leopold Adam von Schlick ezredesnek.²⁷

A pasa felmentéssel kapcsolatos reményei azonban nem teljesültek, csak időlegesen érkezett a vár környékére némi erősítés, a Thököly által Erdélyben hátrahagyott 300 válogatott lovas ugyanis átvágta magát Váradhoz. Időközben az egykori kurucokból és átállt császári-királyi katonákból létszámuk annyira megnövekedett, hogy a kuruc fejedelem 1691 áprilisában Petrőczy István (1654–1712) generális vezetésével egy csapat lovas- és gyalogostisztet küldött közejük a Partiumba. Ezek újjáépítették a pocsaji hidat, és sáncokkal erősítették meg az ottani elhagyott várat is. Petrőczy sikeres portyákat vezetett a környéken, majd 1691 őszen csatlakozott a Magyar Királyságba érkezett Thökölyhöz.²⁸ Így tehát a következő ostrom idején már nem tartózkodtak a várban.

Belgrád elvesztése (1690. október 8.), Thököly erdélyi hadjárata és a Porta által tervezett újabb nagyszabású hadjáratról szállingózó hírek arra kényszerítették az Udvari Haditanácsot, hogy jelentősen növelje a magyarországi hadszíntéren álló csapatainak létszámát.²⁹ Mindenekelőtt a Magyar Királyságban, Erdélyben és a szomszédos területeken téli szállásra vonult gyalogos-, lovas- és dragonyosezredekkel kellett feltölteni, létszámukat és felszerelésüket kiegészíteni. I. Lipót császár és magyar király kérésére az örökös tartományok rendjei 24000 főnyi katonaság toborzásához járultak hozzá.³⁰ Így összesen gyalog-, vértés- és dragonyosezredet sikerült majdnem hadilétszámra feltölteni.³¹ Az Udvari Haditanács a magyar hadszíntéren eddig szolgált sereget a Francia Királyság csapatai ellen a Rajna vidékén harcoló alakulatokkal, valamint újonnan felfogadott magyar és rác katonasággal is kiegészítette.³²

²⁷ *Theatrum Europaeum* XIII. i. m. 1018–1019.

²⁸ Seres István: *Thököly Imre emigráns katonaságának tisztikara Törökországban a karlócai béketárgyalások idején*. Hadtörténelmi Közlemények 118 (2005). 3. sz. 424–500. 428–429.

²⁹ A háború alatt az Oszmán Birodalomból érkező hírekről lásd Kerekes Dóra: *Diplomaták és kémek Konstantinápolyban*. Bp. 2010. 158–173.

³⁰ *Theatrum Europaeum, oder außföhrliche und warhafftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten, so sich hin und wieder in der Welt, fürnemblich aber in Europa und Teutschlanden, sowol im Religions- als Prophan-Wesen, vom Jahr Christi ... biß auff das Jahr ... exclus. ... sich zugetragen*. Vierzehender Theil, Frankfurt am Main 1702. 2.

³¹ A császári-királyi főszereg a következő egységekből állt: gyalogság: Arrienzaga félezrede, Nigrelli ezred, Daun ezred, Öttinger ezred, Baden-Badeni ezred, Herberstein ezred, Souches ezred, Thüngen ezred, Archinto ezred, Harrant ezred, Houchin ezred, Starhemberg ezred, Bielke ezred, Auersperg ezred, Anhalt-Dessau ezred és Pálffy Miklós hajdúezrede. Lovasság: Caprara vértesezred, Hofkirchen vértesezred, Hessen-Darmstadt vértesezred, Saint-Croix vértesezred, Doria vértesezred, Schleswig-Holstein vértesezred, Hohenzollern vértesezred, Castell dragonyosezred, Heissler dragonyosezred, Buquoi dragonyosezred, Herbeville dragonyosezred, Serau (vagy Saurau) dragonyosezred, Styrum dragonyosezred, Rabutin dragonyosezred, Schlick dragonyosezred. Röder 1842. 155; Alphons von Wrede I. i. m. 292, 308, 367, 417, 444, 508; Alphons von Wrede: *Geschichte der K. und K. Wehrmacht*. II. Wien, 1898. 162, 168, 174, 172, 212, 214, 226, 233, 246, 255; Alphons von Wrede III. i. m. 174, 183, 192, 201, 461, 556, 560, 570, 573, 647, 656, 677, 682, 689.

³² *Theatrum Europaeum* XIV. i. m. 2–4; Alphons von Wrede I. i. m. 166, 294, 496, 531; Alphons von Wrede III. i. m. 166, 560, 568; Sugár István i. m. 249–250; Szakály Ferenc: *Szerbek Magyarországon – szerbek a magyar történelemben (vázlat) = A szerbek Magyarországon*. Szerk. Zombori István. Szeged 1991. 11–50. 25–28; Köhegyi Mihály: *A szerbek felköltözésének (1690) történelmi előzményei*. = *A szerbek Magyarországon*. i. m. 65–78; Pál Tibor: *A szerbek nagy kivándorlása*. = *A szerbek Magyarországon*. i. m. 79–89. 79–85; Slavko Gavrilović: *A szerbség magyarországi bevándorlásának és megtelepedésének kérdései*. = *A szerbek Magyarországon*. i. m. 91–111. 91–96; Czifány István i. m. 166–171.

Az uralkodó ezeken az egységeken kívül jelentős létszámú, de legfőképpen képzett és harcedzett alakulatokhoz jutott. Belgrád eleste és a tervezett újabb nagyszabású oszmán hadjáratról szóló hírek ugyanis nemcsak Bécsben okoztak riadalmat, hanem Münchenben és Berlinben is.³³ I. Lipót 1690. október 28-án II. Miksa Emánuel bajor választófejedelemmel (1662–1726) szerződést kötött, amelynek értelmében utóbbi végül a 2000 főre feltöltött Zacco (korábban Velden) gyalogezredet bocsátotta a császár rendelkezésére.³⁴

Az uralkodónak sikerült megállapodnia III. Frigyes brandenburgi választófejedelemmel (1657–1713) is 1690. december 20-án. Ennek értelmében az uralkodó hét gyalogos zászlóalj, két vértés- és egy dragonyosezred segítségére számíthatott.³⁵ A 6200 főnyi segélyhad vezetését egy kipróbált főtisztre, Hans Albrecht von Barfus altábornagyra (1635–1704) bízta a választó.³⁶ Így a keresztény főszereg vezetésével 1691-ben is megbízott Lajos badeni örgróf (1655–1707)³⁷ mintegy 55000 katona és 90 löveg felett rendelkezett a hadműveletek kezdetén.³⁸ A szalánkeméni vagy ahogyan a badeni örgróf jellemezte az Udvari Haditanácsnak küldött jelentésében a század legkeményebb, legvéresebb csatájában (1691. augusztus 19.) aratott győzelem³⁹ azonban súlyos véráldozatot követelt a keresztény főszeregtől is, ráadásul a táborban kitört járvány miatt további 3000 katona esett lázas betegséggel ágynak, és ezeket a sebesültekkel együtt Eszékre kellett szállítani.⁴⁰ A hatalmas veszteségek, a megfelelő élelmezés, ostromtüzérség és hadihíd-készlet hiánya, valamint az oszmán sereg dunai flottillájának jelenléte és ereje arra készítette a badeni örgróft, hogy lemondjon a hadművelet

³³ Franz Wilhelm von Barfus-Falkenberg: *H[ans] A[lbrecht] Graf von Barfus, königl.-preuß. General-Feldmarschall ein Beitrag zur Kriegsgeschichte unter den Kurfürsten Friedrich Wilhelm und Friedrich III. von Brandenburg*. Berlin 1854. 13; Karl Staudinger: *Geschichte des kurbayerischen Heeres unter Kurfürst Max II. Emanuel*. *Geschichte des bayerischen Heeres*. II. München 1904. 267.

³⁴ *Theatrum Europaeum* XIV. i. m. 3; Karl Staudinger i. m. 267–269.

³⁵ Theodor von Mörner: *Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700*. Berlin 1867. 781–789. A következő egységekből állt a segélyhad: 1 zászlóalj a Gárdaezredből, 1 zászlóalj a gránátos ezredből, 1 zászlóalj a Dönhof-ezredből, 1 zászlóalj a Barfus ezredből, 1 zászlóalj a Schomberg ezredből, 1 zászlóalj a Heyden ezredből, 1 zászlóalj a Dohna ezredből. Emellett a Baireuth és a Schöning vértés- és a Brand dragonyosezred. ÖStA KA AFA 1691/4/2; Franz Wilhelm von Barfus-Falkenberg i. m. 13; Kurt Jany: *Geschichte der königlich Preussischen Armee bis zum Jahre 1807*. I. Von den Anfängen bis 1740. Berlin 1928. 381–387.

³⁶ Franz Wilhelm von Barfus-Falkenberg i. m. 13.

³⁷ Lajos badeni örgróf életéről lásd Philip Röder von Diersburg I–II. i. m.; Christian Greiner: *Der „Türkenlouis“*. *Markgraf Ludwig Wilhelm von Baden-Baden als Reichsfürst und kaiserlicher Offizier in den Türkenfeldzügen von 1683 bis 1692*. = *Internationaler Kongress für Militärgeschichte*. Hg.: Johann Christoph Allmayer-Beck Wien 1983. 93–124; *Zwischen Sonne und Halbmond. Der Türkenlouis als Barockfürst und Feldherr*. Hg. Daniel Hohnath und Christoph Rehm. Rastatt 2005; *Der Türkenlouis. Markgraf Ludwig Wilhelm von Baden und seine Zeit*. Hg. Wolfgang Froese und Martin Walter. Gernsbach, 2005.

³⁸ Amíg az örgróf nem érkezett meg a főszereghez, addig Karl Ludwig de Souches gróf, tábornagy irányította a már összegyűlt ezredek. *Theatrum Europaeum* XIV. i. m. 3; Sugár István i. m. 258.

³⁹ ÖStA KA AFA 1691/8/2; ÖStA KA AFA 1691/8/2d; *Theatrum Europaeum* XIV. i. m. 5–6, 8; Philip Röder von Diersburg i. m. 162–170., 385–393; Franz Wilhelm von Barfus-Falkenberg i. m. 16–20, 48–54; Moritz Edlen von Angeli: *Die kaiserliche Armee unter dem Ober-Commando des Markgrafen von Baden in den Feldzügen 1689–1692 gegen die Türken*. Mittheilungen des k. (u.) k. Kriegsarchivs III. (1877) 135–184, 217–292. 254–267; Karl Staudinger i. m. 272–274; Bánlaky József i. m. 417–419; Sugár István i. m. 262–266; Varga J. János i. m. 210–212.

⁴⁰ A csatában a császári-királyi, a brandenburgi és bajor gyalogság, lovasság és tüzérség halottakban 3172, míg sebesültekben 4129 főt vesztett. Az alacsonyabb beosztású tisztek közül Zrinyi Ádám, a Caprara vértesezred alezredese, Zrinyi Miklós fia is a csatateren maradt. ÖStA AFA 1691/8/2b; ÖStA KA AFA 1691/8/2d; *Theatrum Europaeum* XIV. i. m. 6–7; Philip Röder von Diersburg i. m. 170–173, 176, 385–393, 395–408; Franz Wilhelm von Barfus-Falkenberg i. m. 20–21. 55–57; Moritz Edlen von Angeli i. m. 267–269; Karl Staudinger i. m. 274; Bánlaky József i. m. 419–420; Sugár István i. m. 266–267; Varga J. János i. m. 212.

eredeti célkitűzéséről, Belgrád ostromáról és visszafoglalásáról. A tábori haditanácson tehát Temesvár vagy Nagyvárad megtámadásáról tárgyaltak a császári-királyi és brandenburgi főtisztek. Ennek eredményeként a logisztikai és stratégiai szempontokat figyelembe véve arra az elhatározásra jutottak, hogy a partiumi vár ostromára indítják el seregüket.⁴¹

Lajos badeni örgróf azonban nem a teljes, egyébként is már erősen megfogyatkozott létszámú hadseregével indult Várad alá szeptember 1-én Péterváradról, mivel Szlavóniában a tábornagyi rangban szolgáló Charles Eugène de Croÿ herceg (1651–1702)⁴² parancsnoksága alatt hátrahagyott négy lovas- és öt gyalogezredet Batthyány Ádám huszárral.⁴³ Két, már Szolnoknál, illetve Bánhalmán készült (1691. szeptember 25-én és szeptember 29-én) jelentésből kiderül, hogy a keresztény főszereg ekkor összesen 7527 gyalogosból és 6714 lovasból állt.⁴⁴ Ehhez a körülbelül 14 000 fős létszámhoz csatlakozott még a Várad vidékén állomásozó és az erősséget laza blokád alatt tartó magyar és rác katonaság is. Létszámuk megbecslése nehéz volna, ám azt tudjuk, hogy az ostrom lezárultával Várad körül maradt Molnár János ezredes 1200 fős hajdúezrede, valamint Kis Balázs,⁴⁵ Horváth János hajdú, Gyürky Pál⁴⁶ huszárezrede, Bagossy Pál⁴⁷ és Semsey László⁴⁸ huszárrai, Mezőtúron 500–500 rác gyalogos és lovas. Az ostrom közben (október 20-án) utóbbiak közül 3000 főt még magához rendelt a főparancsnok. Mindezt figyelembe véve nem meglepő, hogy az örgróf csak Várad védműveinek és őrségének gyengítését tervezte. Ennek megfelelően szeptember 23-án Szolnokról az Udvari Haditanácshoz írt levelében azt fejtegette, hogy az erősség két palánkjának a meghódításával, továbbá a vár módszeres és folyamatos bombázásával olyan állapotot kíván teremteni, hogy a védők a telet megszenvedjék, és a császár kezébe adják magukat.⁴⁹

Egy héttel később (szeptember 30-án) pedig Bánhalmán megszövegezett, jórészt a tűzérőség állapotával foglalkozó jelentésében újra kifejezésre juttatta ezen szándékát. Eszerint, ha a remélt ágyú és mozsarak időben megérkeznének, ha a kedvező (száraz) időjárás is kitartana, és a megmaradt katonaság sem betegne meg, akkor a vár lövetésével és bombázásával olyan helyzetet tudna teremteni, hogy a téli hónapok folyamán az őrség megadásra kényszerülne. Az örgróf azt is hangsúlyozta, hogy mit vár az erősség kapitulációjától. Úgy vélte ugyanis, hogy Várad elestével Jenőt és Gyulát sem tudnák tovább tartani, és akkor már egyedül

⁴¹ Philip Röder von Diersburg *i. m.* 176–177.

⁴² Alphons von Wrede I. *i. m.* 162, 166.

⁴³ Philip Röder von Diersburg *i. m.* 177; Sugár István *i. m.* 269.

⁴⁴ Gyalogezredek: Baden-Baden 11 század 597 fő, Ernst Stahremberg 14 század 676 fő, Salm 8 század 299 fő, Daun 4 század 129 fő, Houchin 10 század 688 fő, Guido Stahremberg 10 század 636 fő, Öttingen 15 század 827 fő, Archinto 7 század 426 fő, Chizzola 14 század 565 fő, Arrienzaga 14 század 778 fő, Ogiloi (?) 5 század 194 fő, Herberstein 10 század 457 fő és 6 zászlóalj brandenburgi gyalogos 1255 fő. Lovasság: Caprara ezred 778 fő, Dünwald ezred 562 fő, Styrum ezred 689 fő, Castelli ezred 665 fő, Neuburg ezred 521 fő, Herbeville ezred 454 fő, St. Croix ezred 494 fő, Marchese Doria ezred 649 fő, Hohenzollern ezred 658 fő, Bassompierre ezred 473 fő, Vaudemont ezred 771 fő. ÖStA KA AFA 1691/9/5a; ÖStA KA AFA 1691/9/5b.

⁴⁵ Heckenast Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár.* Bp. 2005. 232.

⁴⁶ Heckenast Gusztáv *i. m.* 175–176.

⁴⁷ Heckenast Gusztáv *i. m.* 33.

⁴⁸ Nagy Iván: *Magyarország családai... X.* Pest 1863. 141; Borovszky Samu–Sziklai János: *Magyarország vármegyéi és városai. I. Abauj-Torna vármegye és Kassa.* Bp. 1896. 512; Pozsonyi József: *A semsei Semsey család története.* Debrecen 2002. 19–20; Seres István *i. m.* 428–429.

⁴⁹ ÖStA KA AFA 1691/9/4.

Temesvár maradna török kézen a Duna bal partján. Írása végén újra kiemelte, hogy nem mer ennyi veszteség után, ilyen gyenge gyalogsággal a vár módszeres ostromára vállalkozni.⁵⁰

Az október 12-én indított ostrom azonban meglepő gyorsasággal haladt. A császári-királyi és brandenburgi csapatok szinte akadály nélkül elfoglalták a palánkkal védett Olaszit (október 16.), majd a teljesen védtelen Velence nevű külvárost szállták meg (október 17.), végül pedig már magát a várost is (október 24.), és hozzáláttak a vár falainak és épületeinek módszeres rombolásához, valamint a vizesárok lecsapolásához (ami sikerült is).⁵¹

Az örgróf azonban a gyors sikerek tudatában is reálsan értékelte az ostromlók helyzetét. 1691. november 5-én az Udvari Haditanácshoz intézett levelében ugyan kiemelte, hogy az ellenállás gyenge, felmentő seregek se híre, se hamva, a saját veszteségei minimálisak (50 vagy 60 főre becsülte), hogy táboruk nem szenved hiányt semmiből, a betegség sem tizedeli katonáit, ám mindezek ellenére a rosszra fordult időjárás miatt inkább az ostrom félbeszakítását tanácsolta. Azt is javasolta, hogy építsenek egy nagy sánctól Olasziban, amely nemcsak elzárná a várat a külvilágtól, hanem védelmében a bombázást is tovább lehetne folytatni. Úgy vélte ugyanis, hogy ilyen körülmények között, illetve mert az egész környék elpusztult, és az időjárás téliesre fordult, a védők képtelenek lesznek kitartani.⁵² Barfusnak a brandenburgi választófejedelemhez intézett november 9-i és 13-i leveléből tudjuk, hogy az örgróf elképzelése maradéktalanul megvalósult.⁵³ A sereg zöme tehát elvonult a vár alól, a gróf Franz Karl von Auersperg (1660–1713)⁵⁴ vezérőrnagy parancsnoksága alatt ottmaradt katonaságot pedig szétosztották a környéken, újra kísérletet téve arra, hogy megvalósítsák a teljes ostromzárat.⁵⁵

A magyarországi főhadparancsnok hamarosan arról is tudomást szerzett, hogy feltételezései a vár és védőinek állapotával kapcsolatban helytállóak voltak. Egy Husszein nevű dzsebedzsi vagy fegyverműves, akit november 20-án Hajdúnánáson hallgatott ki a badeni örgróf, ugyanis azt vallotta, hogy az ostrom kezdete óta az oszmán őrségnek a fele, mintegy 1500 ember vált harc képtelenné. Annak ellenére, hogy nyolcvan kisebb és nagyobb ágyú, valamint kellő mennyiségű puskapor és lövedék állt rendelkezésre. Ám az egész várban nem maradt egy ép hely sem. A bombák becsapódtak három pincébe és boltozat alá is, ahol gyermekek és nők húzták meg magukat, és mindet betemették. A védők a bástyákon földbe ásott fedezékben állták a bombázást. Az asszonyok pedig egy még nem teljesen összeomlott boltozat alatt húzták meg magukat. Búza, köles és kétszersült kevés állt már rendelkezésre, mivel a tárolásukra kijelölt helyek jórészt már leégtek. Egyedül törökbúzából volt még állítólag magánszemélyeknél némi készlet. Az élelemhiány mellett az ostromlottaknak attól is tartaniuk kellett, hogy teljesen kifogynak a tűzifából. Csak a felmentésben bízhattak, ha

⁵⁰ ÖStA KA AFA 1691/9/5.

⁵¹ ÖStA KA AFA 1691/10/6; ÖStA KA AFA 1691/10/7; ÖStA KA AFA 1691/13/1; Sir Paul Rycout *i. m.* 580–586; *Theatrum Europaeum XIV. i. m.* 15–16; Philip Röder von Diersburg *i. m.* 178–184; Moritz Edlen von Angeli *i. m.* 271–274; Bunyitay Vince *i. m.* 67–78; Ványi Ferenc *i. m.* 93–95; Bánlaky József *i. m.* 420–423; Sugár István *i. m.* 274–276.

⁵² ÖStA KA AFA 1691/11/1.

⁵³ ÖStA KA AFA 1691/11/2 ½; ÖStA KA AFA 1691/11/3 ½.

⁵⁴ Alphons von Wrede II. *i. m.* 172.

⁵⁵ A blokád belső gyűrűjébe 1000 német gyalogost az Öttingen ezredből, 100 német lovat és Molnár János 1200 hajdúját rendelte. A külső gyűrűben pedig Szentjobbnál a Bagossi és Semsey huszárral, Debrecenben három vértés és két német gyalogezredet, Szilágysomlyónál a Heissler, míg Szatmár vármegyébe a Schlick dragonyosezredet helyeztette el. Emellett Gyürky a huszárraival Nagyszalontára, Kis Balázs hajdúival Belényesre, Horváth János talpasaival Lippára kellett hogy vonuljon. 1000 rác lovat és gyalogost pedig Mezőtúrra rendelt a főparancsnok. ÖStA KA AFA 1691/11/7a.

pedig ez nem történik meg, két hónapnál tovább nem tarthatják magukat a védők – állította az elfogott török.⁵⁶

Husszeinek a vár közeli átadását jövendőli próféciája azonban hamisnak bizonyult, hiszen az őrség, bár nem kapott megfelelő támogatást 1691 tele és 1692 késő tavasza között sem, igaz, teljesen nem is sikerült elzárni a külvilágtól, mégis kitartott. Élelem- és tűzifakészleteit igyekezett a kitörések alkalmával kiegészíteni, általában sikertelenül.⁵⁷ A fegyverfogásra alkalmatlan nőket, gyerekeket és aggastyánokat pedig egyszerűen kiűzték a várból.⁵⁸

A jelentős mennyiségű császári-királyi katonaságot lekötő blokád sikertelenségét 1692 tavaszára belátták az Udvari Haditanácsban is, így döntés született arról, hogy a hadjárat megkezdése előtt Váradot ostromolják meg újra a környéken téli szállásra vonult csapatok. Bécsben Auersperg teljesítményével sem lehettek maradéktalanul megelégedve, hiszen őt a fogságából frissen szabadult és lovassági tábornokká előléptetett Heißler váltotta fel. A Zrínyi Ilonával kicserélt generális április 29-én érkezett Debrecenbe, majd május 7-én nagy lendülettel kezdett a vár ostromához, aminek eredményeként az őrség 1692. június 5-én szabad elvonulása fejében feladta a partiumi kulcserősséget.⁵⁹ Tehát kevesebb, mint egy hónapi módszeres várívással sikeresen befejezte az előző ősszel megkezdett ostromot.

Összegzés

Mindezek alapján négy lényegi megállapítást tehetünk. Egyrészt a hódoltsági várak blokádírozása nem számított új keletű ötletnek 1688-ban, hiszen már közel száz évvel korábban, a tizenöt éves háború idején is létezett ez a stratégiai koncepció. Másrészt az Udvari Haditanács és a mindenkor magyarországi főhadparancsnok is tisztában volt Várad kiemelkedő hadászati jelentőségével, hiszen a partiumi vár birtoklása nélkül a felső-magyarországi, az erdélyi Habsburg-uralom is megkérdőjelezhető volt. Bár 1686-ban a Lotaringiai Károly javasolta ostromra nem került sor, Eszék és Eger elfoglalásával lehetővé vált az erősség körüli blokád felállítás, amely 1690-ben majdnem eredményhez is vezetett. Harmadrészt Lajos badeni örgróf vár elleni támadásával csak a védműveket és az őrséget akarta annyira meggyengíteni, illetve a készleteiket annyira lepasztani, hogy az ostromlottak a tél beálltával kénytelenek legyenek megadni magukat. Bár akciója nem járt a várt sikerrel, a védők mégis kitartottak, így immáron a blokádírozó katonaság Heißler vezetésével csak újabb, szabályos ostrommal kényszerítette térdre a makacsul ellenállókat. Végezetül meg kell állapítanunk, hogy a Várad birtoklásáért 1688 és 1692 között folyt harc példanélküli eseménye a visszafoglaló háborúnak, hiszen másutt nem fordult elő, hogy a blokádöt két alkalommal is ostrom váltsa fel.

⁵⁶ ÖStA KA AFA 1691/11/7b. Hasonlót olvashatunk Ványinál is: Ványi Ferenc *i. m.* 292.

⁵⁷ ÖStA KA AFA 1691/12/5; *Theatrum Europaeum XIV. i. m.* 234–237; Moritz Edlen von Angeli *i. m.* 280–281; Bunyitay Vince *i. m.* 78–82; Ványi Ferenc *i. m.* 293–313; Sugár István *i. m.* 279–283.

⁵⁸ *Theatrum Europaeum XIV. i. m.* 17.

⁵⁹ ÖStA KA AFA 1692/6/1 ½; Sir Paul Rycout *i. m.* 593–599; *Theatrum Europaeum XIV. i. m.* 234–237; Moritz Edlen von Angeli *i. m.* 281–282; Bunyitay Vince *i. m.* 82–91; Ványi Ferenc *i. m.* 314–327; Bánlaky József *i. m.* 430–432; Sugár István *i. m.* 283–287.

Siege or Blockade, Siege and Blockade. To the History of the Reconquer of Várad (Oradea)

Keywords: occupying war, reconquer of Várad, Imperial and Royal Army, general Donat Johann von Heitersheim, siege, blockade

The battle between 1688 and 1692 for the occupation of Várad is an unprecedented event of the reconquer because it has never happened before that the blockade turned into siege on two occasions. During the period of the occupying war (1683–1699) both the members of the war council of the Court and the commanders in chief in power from Hungary were fully aware of the prominent strategical importance of Várad because without having the fortress in Partium the Habsburg rule in the upper part of Hungary and Transylvania was uncertain. Although the siege proposed by Carol of Lotharingia in 1686 didn't take place, occupying Eszék and Eger made possible the establishment of the blockade round the fortress, which almost lead to a result as the guard considered any further resistance hopeless without a relief army and a proper reinforcement. In 1691 the Imperial and Royal Army started the siege of the fortress. But the documents in Kriegsarchiv from Vienna clearly prove that Ludovic, marquis of Baden wanted to weaken the bastions and the guard by attacking them and also to decrease the stocks so that the besieged should surrender. Though his action was an unpredicted success, the defenders resisted, and the army sustaining the blockades could make the stubborn resisting fighters fall to their knees by another proper siege under the leadership of cavalry general Donat Johann von Heitersheim.